

Kunskapsöversikt för kulturmiljö och Vattenförvaltning

Nybroåns avrinningsområde

Skåne län

Delrapport inom Kulturmiljö och vattenförvaltning –
planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt

Äldre laxtrappa samt stenvalvsbo vid Svenstorps mölla.

Foto Emma Christensen

1 INLEDNING	5
1.1 Avrinningsområdet	5
1.2 Kulturlandskapet	6
1.3 Vattnets kulturhistoriska betydelse	8
1.4 Vattenförvaltningen och åtgärdsprogram	9
2 KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.	9
2.1 Nationella intressen	9
2.1.1 Kulturvattendrag	9
2.1.2 Nationellt särskilt värdefulla vattendrag	9
2.1.3 Riksintressen för kulturmiljövården	10
2.1.4 Byggnadsminnen	11
2.1.5 Riksintressen för naturvården	11
2.1.6 Natura 2000 och Ramsar områden	12
2.1.7 Naturreservat	13
2.1.8 Landskapsbildsskydd	13
2.2 Kulturmiljöprogram och inventeringar	13
2.2.1 Fornlämningar – Fornminnesregistret	13
2.2.2 Broar	14
2.2.3 Industrimiljöer	16
2.2.4 Miljöer utpekade i regionala kulturmiljöprogram	18
2.2.5 Dikningsföretag och historiska våtmarker	19
2.2.6 Odlingslandskap och Ängsvattning	20
2.2.7 Rikkärrsinventering	21
2.3 Särskilda ansvarsmiljöer och unika/sällsynta limniska kulturmiljöer – Nybroåns HARO22	
3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ	23
3.1 Vattenförvaltning planerade projekt och åtgärdsförslag	23
3.2 Geografisk prioritering av kunskapsuppbyggnad i förhållande till vattenförvaltningens klassningar	24
3.3 Morfologi: rensade, rätade, reglerade vattendrag	25
3.4 Kontinuitet: Vandringshinder	25
3.5 Skuggande kantzoner: värdefulla odlingslandskap, mader, fornlämningar	26
3.6 Övergödning/ Ängsvattning	27
3.7 Kunskapsuppbyggnad vattenförvaltning övrigt	27
4 KUNSKAPSUPPBYGGNAD KULTURMILJÖ	29
5 REFERENSER	30

Kartbilagor:

Kartbilagorna återfinns ej i detta textdokument utan bifogas i separata jpg - filer döpta enligt nedanstående, observera att utskriftsformatet är A4.

1. Översiktskarta
2. Kommuner socknar
3. Regioner Sveriges kulturlandskap (SNA), karaktärsområden Landsbyggsprogrammet Skåne
4. Vattenförvaltning: a) Ekologisk Status b) Kontinuitet c) Övergödning
5. Nationellt och regionalt värdefulla/särskilt värdefulla vatten
6. Nationella intressen i urval
7. Fornminnesregistret FMIS
8. Regionalt kulturmiljöprogram, kulturskyddad bebyggelse, industrier ur MIFO
9. Biotopkarterat område, vandringshinder och dammar
10. Dikningsföretag och historiska våtmarker, Rikkärrsinventering och myrskyddsplan
11. Nationell bevarandeplan för jordbruket med andra nationella intressen
12. Ängsvattning

Viktig information till läsaren

Denna rapport har tagits fram inom delprojekt 2 för Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt, och i enlighet med den metod som presenteras i ”Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” (Dedering 2011, Länsstyrelsen Kalmar län). Syftet med översikterna är att redovisa kunskapsläget per huvudavrinningsområde/kustområde samt föreslå prioritering av fortsatt kunskapsbyggnad för kulturmiljön, dels i förhållande till vattenförvaltningens åtgärder, dels för kulturmiljövårdens egna behov. För mer information hänvisas till förstudien.

Observera att flera av de befintliga kunskapsunderlagen är gamla och/eller behäftade med brister. Informationen kan därför vara inaktuell.

Översiktskarta
Södra Östersjöns vattendistrikt

1 INLEDNING

Rapporten är ett arbetsmaterial och har tagits fram av Emma Christensen, Länsstyrelsen Skåne län och granskats av Thomas Romberg Länsantikvarie, Skåne län. Synpunkter på rapporten har på mottagits av Marie Eriksson, Länsstyrelsen i Skåne län. Korta förklaringar till kunskapsunderlagen återfinns i bilaga 1.

1.1 Avrinningsområdet

Kartbilaga 1: Översiktskarta

Kartbilaga 2: Kommuner och socknar

Nybroån är Sydkustens största vattendrag. Källflödena Fyleån och Trydeån flyter samman vid gränsen mellan Ystad och Tomelilla kommuner. Fyleån övergår sedan till Nybroån efter sammanflödet med Örupsån vid Nedraby och vattendraget mynnar slutligen i Östersjön. Inom avrinningsområdet finns inga sjöar. Själva Nybroån är cirka 10 km lång och avrinningsområdet är cirka 270 km². I Nybroån finns viktiga lek- och uppväxtområde för öring och ån är en av landets mest produktiva vattendrag vad gäller havsöring. Genom åren har det kontinuerligt genomförts omfattande fiskevårdsåtgärder och stora delar av ån är restaurerad för fiskevård. Ån är också ett populärt besöksmål för sportfiskare på jakt efter öring. Fisket berör främst åns nedre delar.

Fyleån/Fylan flyter genom Fyledalen som utgör avrinningsområdets enda sammanhängande skogsområde. Nedströms är landskapet i anslutning till vattendraget till största delen utpräglad jordbruksmark. Fyledalen är ett topografiskt och morfologiskt intressant område och ett av de botaniskt mest artrika områdena i hela Skåne. Dalen är ca 20 km lång, med branta sluttningar och en plan öppen dalbotten, och sträcker sig från Sjöbo mot Tomelilla. Små biflöden rinner till ån både som ytvatten och grundvatten. I den norra delen av Fyleån leds vattnet via diken. I området har det sedan 1800-talet skett omfattande utdikningar. Här pågår dock restaureringsprojekt från vattenförvaltningens sida (se kapitel 3.1).

Kulleån är ca 11 km lång och rinner upp mellan Baldringe och Högestad och är ett av de största tillflödena till Nybroån. I den övre delen har ån karaktären av ett rätat åkerdike. Större delen är omgrävd och rinner omväxlande genom åkermark och betesmark. Kulleån rinner även genom naturreservatet Högestad mosse och genom en lövskogsravin innan det mynnar i Nybroån.

Trydeån är ca 20 km lång och det största biflödet och fortsättningen på Nybroåns huvudfåra. Källan finns vid Fågeltofta och rinner genom Jordbruksmarker fram till tätorten Spjutstorp sedan vidare genom jordbruksmark och slutligen genom en lövskogsravin innan den når Nybroån vid Fyleån i Fyledalen.

Örupsån är ca 21 km lång med sin källa vid Listarumsåsen strax norr om Smedstorp. Ån rinner sedan västerut genom starkt jordbrukspräglad landskap. Den mynnar i Nybroån öster om Tomelilla vid Nedraby. Längs med Örupsån finns betesmarker och odlingslandskap med

lång hävdkontinuitet. Här finns också en god stam av havsöring som ett resultat av fiskevårdåtgärder

Den höga närsaltsbelastningen i området utgör ett stort miljöproblem. Ån är även bitvis kraftigt påverkad av dikning och kanalisering. Bevattningsuttagen sommartid kan periodvis vara stora och kan innebära att flödena blir alltför låga, vilket kan påverka åns växt- och djurliv. Flera åtgärder för att reducera närsaltsbelastningen i vattendragen och till havet har genomförts och/eller är på planeringsstadiet.

Andelen bebyggd yta i avrinningsområdet är relativt liten. Största tätorter är Tomelilla och delar av Ystad. Genom området löper två av Skånes mest omtalade kommunikationsleder väg 101 och grevbanan, järnvägen Malmö-Ystad. (Miljöövervakning av vatten, Vattenmyndigheten för Södra östersjöns vattendistrikt 2007) (Åtgärdsförslag för Skånes huvudavrinningsområden, kustområden och kustvatten, Remiss av samrådsmaterial, 1 mars - 1 september 2009 Södra Östersjöns vattendistrikt)

1.2 Kulturlandskapet

Kartbilaga 3: Kulturlandskapsregioner enligt SNA, karaktärsområden enligt landsbygdsprogrammet för Skåne

Kartbilaga 11: Nationell bevarandeplan för jordbruket med andra nationella intressen

Enligt Sveriges National Atlas indelning av Sverige i *kulturlandskapsregioner*, delas Nybroåns avrinningsområde i två delar, Södra Skånes slättbyggder och Inre Skånes sjö- och åslandskap. **Södra Skånes slättbyggder** är i östra delen uppodlat med tätt liggande gårdar och kyrkor. Bebyggelsen består av utflyttade gårdar, vinkelbyggda eller kringbyggda och vitkalkade. I byarna finns inslag av låga gatehus. Mindre centralorter och järnvägssamhällen med karaktäristiska tegelhus expanderade runt sekelskiftet 1900. Förutom slätt finns även backlandskap med skogar och sjöar. Vad gäller **Inre Skånes sjö och åslandskap** finns området runt Rommelåsen många av Skånes större gods. I regionen finns även flera järnvägssamhällen. (Läs mer i Kulturlandskapet och bebyggelsen SNA)

Nybroåns huvudavrinningsområde (HARO) faller huvudsakligen inom tre olika geografiska områden enligt klassificeringen av landskap för landsbygdsprogrammet. **Österlenslätten** (Öster om Nybroån) karaktäriseras av ett öppet och småkuperat landskap. I den del som berör Nybroåns HARO består berggrunden till största delen av yngre sandsten och kalksten. Naturgeografisk tillhör området Skånes sediment och horstområden. På Österlenslätten finns få våtmarker. De flesta vattendrag är påverkade av rätning och dikning och många av de mindre vattendragen är kulverterade. Området är det mest utdikade i Skåne i relation till dikningsföretag per kvadratkilometer. **Sydskånska backlandskapet** (väster om Nybroån) är ett kuperat mosaiklandskap. Landskapet innehåller våtmarksområden, dammar, sjöar och mindre vattendrag. Även här är markerna kraftigt utdikade och många av vattendragen kulverterade. Kring Ystad finns en tydlig medeltida grundstruktur med flera gods, borgar kyrkor och själva staden. I den östra delen återfinns ett utpräglat godslandskap med dess typiska inslag av alléer och pilevallar. Norra delen av Nybroåns avrinningsområde tillhör **Södra mellanbygden** och utgörs här av ett kraftigt utdikad låglänt odlingslandskap, liksom

Österlenslätten, samt visar upp ett godslandskap med hög ålder och byar med utskiftade gårdar.

Landskapet utmed **Nybroån** utgjorde tidigare en gräns mellan Malmöhus - och Kristianstads län. Terrängen är kuperad och uppodlad och bitvis skär sluttningarna skarpt ner mot ån, medan dalgången är öppnare och flackare på andra ställen. Området är rikt på monumentala fornlämningar. Tillgång till vatten, en lämplig jordmån och goda betesmarker gjorde att människor etablerade sig här tidigt. Ett exempel på lämningar från stenåldern är runddösen (megalitgrav) **Trollasten** sydost om **Stora Köpinge** kyrka. Gravhögarna, utspridda eller samlade i stråk, är från bronsåldern. Högarna dominerar det öppna landskapet genom storlek och läge. I Stora Köpinge fanns det sannolikt en större handelsplats under vikingatid och tidig medeltid. Läget nära ett större vattendrag, några kilometer från kusten i bördig åkerbruksbygd överensstämmer med lokaliseringen av andra köpingeorter i Skåne.

Det äldre byggnadsbeståndet på godsen med fasta stenhus visar, liksom den så kallade **Isengrims vall**, en tidigare borganläggning, på traktens stora betydelse under medeltiden. Samtliga kyrkor inom området är medeltida och de flesta är representativa för denna tid. Benestads kyrka uppfördes under 1200-talets andra hälft med långhus, kor och absid. I östra delen av kyrkogården står en så kallad kastal, en fristående tornbyggnad. Denna kombinerade försvarsanläggning och klocktorn uppfördes under 1400-talet. I dalgången söder om Övraby ligger ruinen av **Nedraby medeltidskyrka**. Ruinen är byggd på lämningar från sen vikingatid och tidig medeltid. I området finns även flera agrara industrimiljöer som är viktiga inslag i miljön, bland annat ett flertal möllor. Väster om Nedraby ligger till exempel **Allevads mejeri** som troligen uppfördes under slutet av 1800-talet som ett andelsmejeri. **Vallabäckens stärkelsefabrik**, en tegelbyggnad i två våningar med sadeltak, anlades under 1900-talets början.

Avrinningsområdet är starkt präglad av de många stora godsen. **Bollerup, Högestad, Stora Herrestad, Tosterup, Örup och Övrabyborg** är exempel där förhållandet mellan huvudgård och utgård är tydlig. Byarna har ett medeltida eller äldre ursprung. Åkerlandskapet bryts av alléer och större dungar av ädellövskog. Mot söder och väster sluttar terrängen kraftigt. Utvecklingen på godsen i samband med skiftesreformerna ledde till att det under 1800-talet anlades ett flertal så kallade plattgårdar eller farmer. I och med detta avhystes frälsebönderna och arrendegårdar lades samman för att bilda större brukningsenheter där produktionen rationaliserades och drevs med hjälp av lönearbetskraft. Detta fick stor inverkan på landskapet då byarna splittrades och gårdarna lades var för sig. Det anlades raka vägar längs ägo- och gränser pilevallar planterades längs dessa. Systemet med statorer infördes med anledning av det nya systemet, vilket resulterade i nya typer av byggnader. Uppodlingen av ny mark ökade och ängs och betesmark blev åker liksom en stor del av den tidigare utmarken försvann. Med skiftet upphörde de äldre odlingssystemen och foderväxter började odlas istället. Skåne blev vid denna tid till fullåkersbygd dvs ett landskap där odlingen helt har präglats av spannmålsodling.

Fyledalen och området kring Baldringe-Ållskog (innefattar naturreservaten Högestads mosse och Skogshejdan) är förhållandevis småkuperat i norr och har framträdande platåliknande kullar i söder, i öster ligger Fyledalens dalgång. Landskapet har präglats av jordbruksdriften vid storgodsen Högestad och Krageholm och är till övervägande del uppodlat, men med många rester bevarade av 1800-talets beteslandskap med fåladsmarker,

hagmarker och våtmarker. I Fyledalens sluttningar samt i Nyvångsskogen och vid Baldringe ängar finns ädellövskogar. I flera av områdets tidigare mossar och kärr har torvtäkt förekommit och härigenom har öppna vattenytor skapats, bl.a. i Högestads mosse, i Oxhagen och i Skogshejdan. Strax öster om Eneborg ligger Fredriksbergs mosse som är relativt opåverkad av täktverksamhet. Områdets skiftande naturförhållanden medför också ett rikt och varierat växt- och djurliv med många ovanliga och rödlistade arter. Fågellivet är mycket rikt med häckande gråhakedopping, smådopping och flera arter rovfåglar. Även fjärilsfaunan är rik med osedvanligt stort antal arter dagfjärilar, särskilt i våtmarkerna i sydost. Till gamla utmarksträd är flera arter vedskalbaggar knutna. Här finns även naturbetesmarker (dvs oögslade betesmarker) och artrika fuktängsmiljöer. Även vad gäller träd- och buskar är artrikedomen ovanligt hög. I länets naturvårdsprogram beskrivs områdets samlade egenskaper och karaktär som unikt i ett nationellt perspektiv med högsta värde ur biologisk, ekologisk, geovetenskaplig, markhistorisk och landskapsbildsmässig synpunkt. Det har varit föremål för omfattande vetenskaplig forskning och har betydelse för undervisning och som exkursionsområde för naturintresserade.

Betesmarkerna norr om **Örupsån** har hävdats i hundratals år bär fortfarande prägeln av ålderdomligt beteslandskap. Området har varit en central odlingsbygd allt sedan stenåldern. Här finns fornlämningarna, medeltidskyrkor och sätesgårdar. Storgodslandskapet bildades redan under medeltiden, men huvuddragen är från 1800-talets agrara omvandlingar.

Längsmed **Kulle å** ligger **Baldringe** backlandskap med stor förekomst av utmarksbeten. Våtmarkerna vid Baldringe ängar är fuktängar med höga botaniska värden och en viktig groddjurslokal som utgörs av en igenvuxen och sänkt sjö. **Vitabäckskärret, Ljungastorpskärret och Högestadsmosse** är andra exempel på våtmarker med fuktängar och representativ naturbetesmark.

(Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län 2006, Det Skånska landsbygdsprogrammet, Länsstyrelsen för Skåne län 2007)

1.3 Vattnets kulturhistoriska betydelse

Nybroåns HARO är starkt präglad av jordbruk och boskapsskötseln över hela området. Längs med Örupsån finns betesmarker som hävdats i hundratals år. Landskapet uppvisar lång kontinuitet och närheten till vatten är den huvudsakliga orsaken till en tidig bebyggelse och etablering i området vilket visas genom de många fornlämningarna i området. Nybroåns sluttningar är rika på fornlämningar med bronsåldershögar i karaktäristiska höjdlägen nära vattendraget. En utpräglad jordbruksbyggd med stor spannmålsproduktion. Området är ett av de mest utdikade i Skåne vilket visar på en mycket eftertraktad åkermark. Sjösänkning och stora delar av vattendragen är kulverterade. Flera av godsens är av hög ålder och har många gånger lett den agrara utvecklingen vilket tydligt kan utläsas i landskapet. Godsförvaltningen vid Högestad har präglat utvecklingen utefter Nybroånsdalgång som har en förhistorisk brukningskontinuitet. De fuktängar och rikkärr som finns bevarade inom avrinningsområdet är en rest av ett äldre odlingsystem, och en landskapstyp som var utbredd innan rationalisering och mekaniseringen av jordbruket på 1800-talet. Dessa miljöer var mycket viktiga för bete, slåtter och även för torvbrytning.

Vattnets betydelse som kraftkälla illustreras av den förhållandevis stora mängden kvarnar som funnits i området. Svenstorps mölla byggd på 1850 talet är ett mycket fint exempel på detta.

Kvarnen ligger inom riksintresseområde samt är ett byggnadsminne. Lokaliseringen av sockerbruket i Köpingsbro visar hur vatten även kan ha betydelse för själva processen.

Åarna har även haft betydelse som som gräns och som färdväg. Stora Köpings var tidigt en handelsplats och Nybroån borde då utgjort färdväg. Vattendragen har även fungerat som en barriär vilket visas genom ett stort antal äldre broar inom avrinningsområdet. Broarna vid Allevadsmölla och Svenstorps mölla tillhör de få bevarade 1700-tals broarna i länet.

1.4 Vattenförvaltningen och åtgärdsprogram

Kartbilaga 4a: Ekologisk Status (Bedömningar ekologisk status)

Kartbilaga 4b: Kontinuitet (Bedömningar kontinuitet)

Kartbilaga 4c: Övergödning (Bedömningar övergödning)

Åtgärdsprogrammet för Nybroåns huvudavrinningsområde är ännu inte färdigställt och utgör i sin nuvarande form ett arbetsmaterial. Enligt programmet klarar ingen av ytvattenförekomsterna miljö kvalitetsnormen **god ekologisk vattenstatus** till 2015 om inte åtgärder vidtas. Detta beror till största delen på övergödning vilken tillsammans med hur vattendragets naturliga flöde och form påverkats utgör de största problemen inom Nybroåns avrinningsområde. Det finns även problem med miljögifter och vattenuttag. För att klara god status med avseende på näringsämnen behöver läckaget av fosfor minskas. Fler insatser behövs för att minska **övergödning** och då först och främst utreda mer om var och hur åtgärder bör genomföras.

Vad gäller **kemisk status** riskerar över hälften av grundvattenförekomsterna och samtliga ytvattenförekomster att inte uppnå god status. Orsaken är bl.a. förekomsten av tungmetaller och bekämpningsmedel. I åtgärdsprogrammet betonas att kunskapen om användning, utsläpp och förekomst av miljögifter i naturen inte är tillräcklig och därför bedöms den viktigaste åtgärden vara att förbättra kunskapsläget. Genom utökad miljöövervakning kan sedan målinriktade åtgärder genomföras.

Vid Nedraby pågår ett våtmarksprojekt som går ut på att försöka binda samman ursprungliga meanderslingor och låta ån svämma över omkringliggande gräsmarker. Ett aktivt fiskevårdsarbete har lett till att flertalet vandringshinder i huvudfåran har åtgärdats. Biotopvårdande åtgärder i form av återställande av lekbottnar och ståndplatser är genomförda på flera platser i avrinningssystemet och nya projekt är planerade (se kap. 3).

2 KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.

2.1 Nationella intressen

2.1.1 Kulturvattendrag

Nybroån har inte föreslagits som **kulturvattendrag** i samband med Vattendragsutredningen som utfördes under 1990-talet.

2.1.2 Nationellt särskilt värdefulla vattendrag

Kartbilaga 5: Nationellt och regionalt värdefulla/särskilt värdefulla vatten

Kulturmiljövård: Nybroån har pekats ut som Nationellt särskilt värdefull för kulturmiljövården. Avgränsning: **Högestad – Svenstorp – Stora Köpinge**
Motivering: Över Nybroån har en rad broar byggts under seklernas lopp. Två av dem, den vid Allevads mölla och Svenstorps mölla med tre respektive sex spann, tillhör de få bevarade 1700-talsbroarna i länet. Vattenkraften från Nybroån har under långa tider utnyttjats för kvarndrift. Den nuvarande vattenkvarnen i gråsten vid Svenstorp är byggd på 1850-talet liksom den intilliggande mjölnarbostaden i tegel. Vid Nybroån anlades tidigt två kvarnar, Köpingemölla i norr, där man funnit rester av vad som kan ha varit en tilläggningsplats för båtar, och Brevadsmölla i söder. (Läs mer: Högestad - Ö Ingelstad kulturmiljöprogrammet)

Naturvård: Inom Nybroåns avrinningsområde finns inga områden utpekade som värdefulla eller särskilda värdefulla ur naturvårdssynpunkt. Nybroån har pekats ut som Regionalt särskilt värdefullt vatten. Uppgifter finns i access- databas på Länsstyrelsen. Intresseaspekter bedöms vara: Ekologiskt betydelsefull, geologi geomorfologi, ornitologi, landskapsbild/skönhet, område med framstående exempel på landskapstyper/naturtyper och utvecklingsförlopp, områden med sällsynta/ hotade naturtyper, biotoper eller arter. Områden med mycket rik flora eller fauna, mycket säregna eller märkliga områden.

Fiskevård: Nybroån har pekats ut som Nationellt särskilt värdefull av Fiskeriverket. Historiskt har tjockskalig målarmussla funnits i ån. (enligt uppgift Marie Eriksson Länsstyrelsen Skåne) Det är dock osäkert idag huruvida den finns kvar eftersom endast skal påträffats. Skyddsvärda fiskstammar: Havsvandrande öringstam. Fritidsfiskearter: Havsöring

(Strategi för skydd och restaurering av sötvattensmiljöer i Skåne län, Länsstyrelsen i Skåne län 2009)

2.1.3 Riksintressen för kulturmiljövården

Kartbilaga 6: Nationella intressen i urval

Inom avrinningsområdet finns sex riksintressen (tre av dem endast till en mindre del inom Nybroåns HARO).

Högestad – Stora köpinge M:K 166

Motivering: Dalgångsbygd längs med Nybroån med förhistorisk bruks- och bosättningskontinuitet där framväxten av landskapet och bebyggelsen präglats av godsförvaltningen vid Högestad slott *Egen kommentar:* Vattenanknutna värden. Ligger i sin

helhet inom Nybroåns HARO och gränisar till riksintresse L:K9 (nedan) till vilket ån utgör gränsen. Överlappar med riksintresse för naturvården Sjöbo Ora – Fyledalen – Nybroån med tillflöden.

Örup – Tosterup – Bollerup L:K 9

Motivering: Slottslandskap med Örups, Tosterups och Bollerups slottsmiljöer med byggnader från medeltiden och framåt, som fått sina huvuddrag under 1800-talets agrara omvälvningar karakteriserade av huvudgård - utgård. Ur fördjupningen regionala kulturmiljöprogrammet: Nybroåns sluttningar är rika på fornlämningar, i huvudsak gravhögar från bronsåldern med ett karaktäristiskt höjdläge i terrängen, nära ett vattendrag. *Egen kommentar:* vattenanknutna värden. Området för riksintresset fortsätter i angränsande HARO/Kustområde 88/89 Österlenåar. Överlappar med riksintresse för naturvården Sjöbo Ora – Fyledalen – Nybroån med tillflöden

Östra Ingelstad [L:K 13]

Motivering: Herrgårdsmiljö typisk för de f.d. danska landskapen med by dominerad av herrgård.

Egen kommentar: Riksintresset beläget inom Nybroåns HARO, ingen uttalad vattenanknytning ingår i beskrivningen.

Bjärsjöholm - Balkåkra - Skårby [M:K 160]

6153/1368

Motivering: Utpräglad och vidsträckt slottslandskap kring slotten Bjärsjöholm, Marsvinsholm och Ruuthsbo med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet samt av godsens genom århundraden präglad odlingslandskap sammanbundet av ett omfattande och landskapsdominerande allésystem.

Egen kommentar: En mindre del av riksintresset (vid Ystad) hör till Nybroåns HARO, ingen uttalad vattenanknytning ingår i beskrivningen.

Krageholm [M:K 162]

6151/1371

Motivering: Slottslandskap kring Krageholms slott med delvis bevarad medeltida bebyggelse som senare omgestaltats och som idag är av stort arkitekturhistoriskt intresse.

Egen kommentar: En mindre del av riksintresset hör till Nybroåns HARO, ingen uttalad vattenanknytning ingår i beskrivningen.

Tranås [L:K 11]

Motivering: Handelsplats och bygdecentrum.

Egen kommentar: En mindre del av riksintresset hör till Nybroåns HARO, ingen uttalad vattenanknytning ingår i beskrivningen.

2.1.4 Byggnadsminnen

Kartbilaga 6: Nationella intressen i urval

Inom Nybroåns HARO med en 100 meters buffert från vatten finns fyra byggnadsminnen:

Svenstorps mölla, byggd 1853 själva mölleplatsen är dock troligen medeltida Vattenkvarn, ingår i motiveringen till särskilt värdefulla vatten. Byggnadsminnet innefattar: Möllebyggnad, mjölnarbostad, damm med kvarnränna, utloppskanal och ålakista, laxtrappor

Övraby kvarn, väderkvarn byggd 1887

**Tommelilla Bondrum, Gård, jordbruksbyggnad
Tommelilla byagård**

(Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet www.raa.se)

2.1.5 Riksintressen för naturvården

Kartbilaga 6: Nationella intressen i urval

*Kartbilaga 11: Nationellbevarandeplan för jordbruket med andra nationella intressen.
(landskapsbildsskydd)*

Inom Nybroåns HARO finns fem områden av riksintresse för naturvården varav ett har tydliga limniska bevarande motiv: **Sjöbo Ora- Fyledalen- Nybroån N75 med biflöden:**

Är det största riksintresset för naturvården inom Nybroåns HARO och omfattar Nybroån och Fyleån i sin helhet samt större delen av Örupsån. Sjöbo Ora är ett stort plåtåområde som begränsas av mycket branta sluttnings zoner. Bevuxet med skog. Fyledalen geologiskt intressant med branta sluttningszoner och flack botten där Fyleån rinner fram. Tillflöden från branterna. Dalbotten, betesmarker och åkrar, dalsidorna buskmark och lövskog. Odlingslandskap med naturbetesmarker, våtmarker och fuktängar i Baldringe. I området finns högt värderade våtmarker, kalkkärr och fuktängar med rik flora. Band annat Högestadsmosse och Örupskärret

Övriga:

Bussjöområdet N78

Ystad sandskog N77

Kusten Stenshuvud - Vik – Simrishamn N71 (se Avrinningsområde 88, Helge å och 88/89 Rörums norra och södra å)

2.1.6 Natura 2000 och Ramsar områden

Inom Nybroåns HARO finns 8 Natura 2000 områden helt eller delvis inom HARO:

Norra Fyledalen- utpekad enligt art och habitatsdirektivet. Ingår i riksintresse för naturvården (Sjöbo Ora- Fyledalen- Nybroån med biflöden) samt naturreservatet Vitabäckshällorna. Handlar om fåglar. Bevarande syfte och bevarande mål bland annat att bibehålla det varierande landskapet med omväxlande blöta och torra partier samt välutvecklade skogsbyn.

Fyledalen: Området ingår i riksintresse för kulturmiljövården Högestad- Stora köpinge) Ingår i riksintresse för naturvården (Sjöbo Ora- Fyledalen- Nybroån med biflöden) samt Nationella bevarandeplan för odlingslandskapet. Är av högsta naturvärdesklass i länets Naturvårdsprogram. Tre fornlämningar och ett par övriga kulturhistoriska lämningar nämns. Bevarande motiv och syfte är bland annat att upprätthålla hävd och att respektive naturtyp behåller eller ökar sina arealer.

Högestads mosse

Naturreservat sedan 1961. Av högsta naturvärde enligt Våtmarksinventeringen, Ängs- och hagmarksinventeringen och länets naturvårdsprogram. Del av område som är av riksintresse för naturvården (Sjöbo Ora - Fyledalen - Nybroån med biflöden) Del av område som ingår i

nationell bevarandeplan för odlingslandskapet (Baldringe-Örup- Bollerup - Ö. Ingelstad-Ullstorp) Mål att upprätthålla hävd samt att arealerna av habitat ska bevaras eller utökas. Undantaget högörtängar som ska minska och övergå i fuktängs- eller kärrhabitat Hydrologin ska vara intakt i området. Försumpning tillåten så länge den gynnar de typiska och rödlistade arterna i området som är knutna till habitaterna i området.

Fredrikbergs mosse

Överlappar med riksintresse för naturvården N75 Sjöbo Ora- Fyledalen- Nybroån. Ett område i Nationell Bevarandeplan för Odlingslandskapet, ängs- och hagmarksinventeringen 1990, del av naturreservatet Svartskylle sedan 2005-11-04. Den långsiktiga existensen för mosse/fattigkärr och rikkärr ska säkerställas genom att hålla en hög grundvattennivå med god vattenkvalitet, utan tillförsel av näringsämnen.

Övriga:

Skogshejdan, Listarumsåsens naturreservat, Kronovall, Örupskärret

Ramsarområden: Inom Nybroåns HARO finns inga utpekade områden.

2.1.7 Naturreservat

Det finns tretton naturreservat inom Nybroåns HARO Naturreservat med vattenanknytning listas nedan:

Vitabäckshällorna, Fyledalen: Längst i öster ligger Vitabäckskällan. Denna hade förr stor betydelse som hälsokälla för bygdens folk men även som storbykplats.

Skoghejdan, naturreservat strax väster om Fyledalen.

Området, Kulturlandskap m lång kontinuitet hävdas genom bete, är en rest av den vidsträckt utmark som tillhörde Baldringe socken

Svartskylle, delvis inom 89/90 Området består till största delen av betad mark. Här finns Hassle sjö och Fredriksbergs mosse med örtrik variation av högmosse och rikkärrsvegetation.

Högestadsmosse backlandet norr om Ystad har många av sänkorna inte kunnat dikas ut varför de bibehållit sin blöta karaktär utan att kunna odlas. Få mossar kvar i Skåne. Öppenheten hävdats genom bete.

Benestadsbackar, Backarna sluttar brant ner mot Fyledalen och Fyleån. Kalkhaltigt grundvatten som bryter fram ger upphov till rikkärr. I reservatet finns lämningar efter en kvarn, Skvattemölla, där driften upphörde på 1930-talet.

Örups almskog, Kalkfuktängar, kalkkärr, ålderdomligt och kulturhistoriskt värdefullt odlingslandskap.

Norra sandskogen, Sandskog planterad på 1800-talet för att förhindra sandflykt mot Ystad stad vid Nybroåns utlopp

Övriga: Högaborg, Ystad sandskog, Norra Sandskogen, Kronovall, Tryde, Listarumsåsen

2.1.8 Landskapsbildsskydd

Tre områden för landskapsbildsskydd finns inom Nybroåns avrinningsområde motivet för skyddet är för områdets naturbild.

2.2 Kulturmiljöprogram och inventeringar

2.2.1 Fornlämningar – Fornminnesregistret

Kartbilaga 7 Fornminnesregistret FMIS

Förhistoriska boplatser: Utifrån fastighetskartan inom en 50 meters buffert kring sjöar och vattendrag finns 36 förhistoriska boplatser (med fyndmaterial av flinta och/eller kvarts e dyl) registrerade som ytor (inom avrinningsområdet.)

Broar: Inom en 50 meters buffert kring sjöar och vattendrag finns 2 broar registrerade båda som ytor. Stora Köpinge 133:1 övrig kulturhistorisk lämning, Högestad 1:1 fast fornlämning

Lämningar vattenkraft: Inom 50 meters buffert kring sjöar och vattendrag finns 7 kvarnar registrerade. Övriga med möjlig eller trolig vatten anknytning kan vara brott/täckt Observera att en och samma fornlämningslokal kan ha registrerats med samma RAÄ nr i linje, punkt och ytskikt; eventuella överlappningar har inte kontrollerats, därav ingen totalsumma för exempelvis kvarnlämningar.

Lämningstyp	Punkt	Linje	Yta
Avrättningsplats			1
Begravningsplats			1
Boplats			36
Borgar			3
Broar			2
Brott/täckt			2
Byggnad annan	5		
Bytomt/gårdstomt			18
Fossilåker			1
Fyndplats	11		3
Färdväg		1	
Hällristning	1		
Hängnad		2	
Härd	1		
Hög	1		3
Grav och boplats			1
Gränsmärke	2		
Kvarn			7
Minnesmärke	1		
Naturföremål/ bildning tradition	2 med		

Obestämbar	1		1
Område fossil åker			3
Sammanförda lämningar			1
Slott herresäte			1
Stenkistegrav			1
Övrigt			1

2.2.2 Broar

Kartbilaga 8: Regionalt kulturmiljöprogram, kulturskyddadbebyggelse, industrier MIFO

Utförda inventeringar listas nedan:

- Fem broar Inom HARO finns registrerade och digitaliserade i kulturmiljöprogrammet se tabell nedan.

Bro över Nybroån sydväst om Svenstorp	valvbro	1788	sten
Bro över Fyleån vid Allevadsmölla	valvbro	1775	sten
Bro vid Tryde	valvbro	1800-t	sten
Bro vid Spjutstorp	valvbro	1910	sten
Bro över Örupsån vid Nymölla	balkbro	1900-t	betong

- **Skånska broar** - Kulturhistoriskt värdefulla broar längs det statliga vägnätet, Vägverket region Skåne 1998. De broar som behandlas är de som är eller har varit belägna längs det allmänna vägnätet. Urvalet baseras i första hand på Vägverkets brodatabank. Broar fram till 1945 behandlas då det i mitten av 1940-tal kom en hel del förändringar i och med att vägverket bildades och brobyggandet standardiserades. Ingen avgränsning görs bakåt i tiden. Broar i Nybroåns HARO: Klass 1+ ; Bro över Fyleån vid Allevads mölla, Bro över Nybroån sydväst Svenstorp. Klass 1; Tryde valvbro. Klass 2; Spjutstorp valvbro. Broar tagna ur trafik; Bro över Örupsån vid Nymölla (Troligen denna inventering som digitaliserats för kulturmiljöprogrammet och samma som i uppställning ovan.)
- **Vägverkets nationella plan för bevarandevärda broar** (Vägverket 2005:151) Stenvalvsbron vid Svenstorps mölla (Svenstorp station) nämnd. Byggd år 1790 med sex spann. Bron beskrivs som ovanlig stor med en serie små korta valv materialet en ”märkelig blandning” av kalksten och granit.
- I **FMIS** finns två broar registrerade. Stora Köpinge 133:1 (övrig kulturhistorisk lämning) vid Svenstorps mölla stenvalvsbro med sex spann. Högestad 1:1 (fast fornlämning) från 1775 med minnessten insatt i en nisch på bron.
- **Broarna i Malmöhus län** – En inventering 1976 – 1977, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer 1977:4, finns i tryck. Vid värderingen har broarna delats in i tre grupper. Grupp 1A framträdande representanter för en viss tids brobyggnadskonst,

grupp 1B karaktäristiska representanter för olika brotyper och grupp 2 broar som kan bli föremål för framtida kulturhistorisk utvärdering. Har ej gått igenom denna inventering med avseende på Nybroåns HARO pga. tidsbrist.

- **Broinventering 1983 Kristianstads län**, finns ej i tryck. En förteckning över vilka broar som finns på generalstabskartan ingår i inventeringen. Även järnvägs broar tas upp. Har ej gått igenom denna inventering med avseende på Nybroåns HARO pga. tidsbrist.
- Biotopkarteringen tar upp två broar som strukturelement under kategorin: stenbro/rest av.

Egen kommentar: Iakttagelse i fält, järnvägsbro i Fyledalen med så kallade sprängluckor. Bron byggdes under kriget och sprängluckorna var till för att den lätt skulle kunna förstöras och sedan återställas. Under bron fanns en akvedukt som skulle kunna vara del av ett ängsbevattningssystem.

2.2.3 Industrimiljöer

Kartbilaga 7: Fornminnesregistret FMIS

Kartbilaga 8: Regionalt kulturmiljöprogram, kulturskyddadbebyggelse, industrier MIFO

Kartbilaga 9. Biotopkarterat område, vandringshinder och dammar

Kartbilaga 8 visar de vattenanknutna industrimiljöer som finns digitaliserade inom ramen för kulturmiljöprogrammet dvs. (vind-) möllor, brännerier, lagerhus, mejerier och tobakslador Ingen heltäckande och digitaliserad inventering av industrimiljöer finns för Skåne. I FMIS (Kartbilaga 7 industrilämningar ej särskilt utmärkta) finns 7 fornlämningar med industrianknytning vid vatten, samtliga är lämningar efter kvarnar. Även uppgifter i biotopkarteringen som strukturelement och vandringshinder kan ge en uppfattning om var intressen för kulturmiljövärden kan finnas. Förorenade områden i Skåne län finns digitaliserade i MIFO- registret (metod för inventering av förorenade områden) kartbilaga 8 redovisar dessa objekt utifrån fastighetskartan med 100 meters buffert från vatten.

Det **regionala kulturmiljöprogrammet** innehåller ett temaavsnitt som behandlar industrins landskap. Det är huvudsakligen hantverksnäringar från förindustriell tid och den skånska (och svenska) industrins "guldålder" 1870-1970 som tas upp. I kulturmiljöprogrammet finns följande fördjupningar: Brännerier, hantverk och förindustriell verksamhet, järnframställning i skogsbygd, jord- och stenindustri, kemisk-teknisk industri, kraftförsörjning, livsmedelsindustri, möbeltillverkning, sockerbruk, tegelbruk, tekoindustri, träindustri samt verkstadsindustri.

Livsmedelsindustrin tas upp i det regionala kulturmiljöprogrammet som en del av den Skånska kulturmiljöprofilen för Skåne. Den har ofta anknytning till vatten och utvecklades starkt i Skåne efter mitten av 1800-talet, då de positiva aspekterna av skiftesreformerna började få genomslag. Detta var grunden för regionens variationsrika livsmedelsindustri. Efter 1945 har särskilt konserv- och djupfrysindustrin utvecklats.

De skiftande naturgeografiska förutsättningarna gav upphov till särskilda industriregioner med brännerier och stärkelsefabriker lokaliserat till de sandigare markerna i östra Skåne, sockerbruk i det bördigare landskapet i södra Skåne medan slakterier framför allt anlades i stationssamhällen. Mejerier fanns nästan i alla byar. En **Mejeri** inventering finns (2006 Henrik Borg) även digitaliserad inom ramen för Kulturmiljöprogrammet (se kartbilaga8). Mejerier innan rationaliseringsvågen inkluderas medan de äldsta småmejerierna och gårdsmejerierna inte tas upp. Avgörande för var mejerierna lokaliserades var god tillgång till vatten. Mejerierna fungerade även som varmbadhus där gästerna betalade för att få bada. I samband med att mejerierna behövde plats för mer maskiner och fler fick egna badrum så försvann dock detta. Livsmedelsindustrin har en särställning i Skåne och relaterad till denna är konserv- och djupfrysindustri samt emballageindustri. Skåne blev ledande även inom andra industribranscher så som stenkolsbrytning, den enda i Sverige, och ler- och tegelindustrin som var omfattande. Annan byggindustri som tillverkning av cement, betong, asbestcement (eternit), sanitetsporslin och småhus har också varit starka.

Av särskilt intresse för kulturmiljövården inom Nybroåns HARO är **Strösockerbruket i Köpingsbro**. Fabriken byggdes 1894 som råsockerbruk. Bruket är en stor anläggning med ångpannehus smedja, reparationsverkstad, snickeri, förråd, magasin, brandstation, bangård lokstall och bostäder. Fabriken var några år efter att den anlades tredje störst i landet. Dämning av Nybroån gjorde att tillfredställande vattenförsörjning kunde ordnas. Vattentillgången förbättrades 1934 genom en ny betongdamm och vattenpumpar. Järnväg anlades som anslöt till bruket. Det tillkom i omgångar ett stort antal tjänstebostäder på bruksområdet som har byggts om och till i omgångar. För att öka produktionen anlades en saftstation i Gärsnäs. Köpingsbro var fortfarande 1993 ett av de största och modernaste i landet men lades ner 2006. Bruket är upptaget som vandringshinder samt även registrerat i MIFO. (Källa: Den skånska livsmedelsindustrin, Henrik Borg, Sockrets Katedraler, RAÄ samt det regionala kulturmiljöprogrammet)

Registerat i FMIS finns 7 lämningar kopplat till industri alla dessa är kvarnar. **Svattemölla Benestad 39:1**, 1 fördämningsvall, 1 kvarnränna och 1 kvarnhus. Fördämningsvallen, av betong Kvarnhuset under sadeltak är byggt av tegel i två plan. Äldsta belägg är från 1598. **Nymölla Benestad 9:1** Kvarnlämning, 1 fördämningsvall, 1 kvarnhusgrund, 1 kvarnränna och rester av kvarndammen. Fördämningsvallen är cementerad, Grunden sammanhänger med bostadshuset och innehåller lämningar av kvarninredningen. Äldsta skriftliga namnbelägg 1569. **Munkamöllan Tosterup 18:1** Kvarnlämning bestående av 1 fördämningsvall, 1 kvarnränna och 1 kvarnhus. Fördämningsvallen är av betong. Kvarnhuset under sadeltak är byggt av tegel i två plan. Äldsta belägg är från 1598. **Munkamöllan Övraby** Tomelilla kn kan härledas till minst 1830-tal, 1930-tal byggdes den om till såg. Driften lades ner 1954 men kvarndamm och turbin finns kvar. **Svenstorpsmölla Stora köpings 134:1** kvarnlämning bestående av kvarnhus, fördämningsvall, kvarnränna och kvarndamm. Kvarnhuset är av gråsten och under sadeltak. Innehåller delar av kvarnutrustningen. Fördämningsvallen har flera dammluckor och är ca 100 m lång. Kvarndriften upphörde för ca 30 år sedan. Ur *Skånska kvarnar*; kvarn på platsen sen 1500-talet vadmalstamp 1853 uppförd i två våningar, 1913 installerades elverk nedlagt 1955 kan fortfarande användas för eget behov. **Attevadsmölla Kverrestad 53:1**, Kvarnlämning bestående av 1 fördämningsvall, 1 kvarnränna, 1 avledningsränna, ställvis igenfylld, 1 överfallshjul i ursprungligt läge, delvis raserat, 1 jordkällare, stensatt och platsen för den uppdämda kvarndammen. Fördämningsvallen av betong ca 40 m lång. I kvarnhuset V om kvarnrännan är delar av kvarninredningen bevarade.

Kvarndriften upphörde i början av 1950-talet. *Ur Vattenkvarnar i Skåne*: Uppförd i senare 1800-tal troligtvis har tidigare kvarn funnits. Nedlagt 1960 dåligt vattenhjul s finns kvar allt annat utrivet. **Högestad 37:1** Kvarnlämning, bestående av 1 fördämningdvall, 1 kvarnränna, 2 stenfundament. **Hängs mölla Spjutstorp 39:1** det fanns en mölla på platsen redan 1828 enl. karta

Fler kvarnar än de som finns i FMIS tas upp i **Vattenkvarnar i Skåne – Föreningen Skånska möllor**. *Nybroån, Fyleån, Trydeån*: **Barevads mölla**, Köpingsbro, Ystads kommun ev. har kvarn funnits på platsen sedan 1300-talet. Driften upphörde 1974. Beskrivs i texten som ”mycket vacker anläggning” turbin hjulet kan fortfarande snurra och en laxtrappa finns. **Köpingsmölla** Köpingsbro Ystads kommun, kvarnplats belagd från 1682, nuvarande byggnad 1880-tal två våningar. Används numera till malning för husbehov och elproduktion. **Allevads mölla**, Högestad Ystad kn, Omnämnd 1698 ombyggd 1910 har nu två våningar nedlagd 1950-tal all maskinell utrustning finns kvar. **Fåglasångs kvarn**, Ramsåsa Tomelilla kn, anlagd 1852, drevs med vattenhjul till ca 1955 sedan elmotor 1965 välbevarad anläggning men saknar hjul och sikt. **Sälhögs mölla**, Tomelilla kn Troligen ingen högre ålder, förfaller. **Norra kvarn**, Onslunda Tomelilla kn. Sannolikt uppförd under senare hälften av 1800-talet nedlagt 1955.

MIFO- registret visar: 2 fd. tegelbruk, 1 tegelbruk, 1 lokal med fd. kvicksilverbetning samt Köpingsbro Sockerbruk

Biotopkarteringen visar totalt 7 objekt som vandringshinder, 6 kvarnar (se ovan) samt Köpingsbro sockerbruk . Stukturelement finns inte digitaliserade men kan eventuellt visa var industrimiljöer har funnits (se kunskapsuppbyggnad).

2.2.4 Miljöer utpekade i regionala kulturmiljöprogram

Kartbilaga 8: Regionalt kulturmiljöprogram, Kulturskyddad bebyggelse, Industrierav MIFO

Särskilt utpekade kulturmiljöer enligt kulturmiljöprogrammet:

Rödninge, Sjöbo kommun: Miljön är karaktäristisk för den bystruktur som uppstod efter 1800-talets skiftesreformer, då bykärnan från att ha varit dominerad av gårdar övergår till att präglas av gatehusbebyggelse.

Kverrestad, Tomelilla: Kverrestad bevarar karaktären av gångna tiders sockencentra. Viktiga inslag i miljön är kyrkan, prästgården, sockenmagasinet och prästgårdsparken.

Ramsåsa, Tomelilla: Ramsåsa ligger vid Fyledalens östra sluttning i ett öppet odlingslandskap. De sluttande markerna ned mot dalen har sedan lång tid varit betade. Miljön har kulturhistoriskt intresse som exempel på en väl bevarad by, där den agrara inriktningen varit dominerande under sekler. Av betydelse för miljön är kyrkan, gatunätet och den äldre bebyggelsen.

Baldringe oxhage – Skogshejdan: Ett landskap påverkat av boskapsskötsel. Fram till skiftesreformen under 1800-talet dominerade denna landskapstyp stora delar av Skåne. Landskapet väst om Baldringe, inom vilket Oxhagen återfinns, är småkuperat till karaktären och utgörs av ett kulturlandskap som hävdats genom bete. Området var tidigare en del av en

större fåladsmark, tillhörig Baldringe frälseby. Området är ett mosaikartat utmarkslandskap med omväxlande öppna ytor och den öppna betesmarken avbryts av smärre dungar med ek och bok. I de låglänta fuktiga sänkorna växer al och björk. Flera träd bär spår av hamling eller topphuggning och i området finns inslag av fornåkrar. Norr om Baldringe kyrkby ligger Skogshejdan, som ingår i ett större utmarksområde, vilket genom århundradenas lopp formats av betande djur. Det småkuperade området är glest bevuxet med hagtorn, nypon och slån, en för beteslandskapet karaktäristisk buskvegetation. De låglänta partierna är sankar och i centrum av området finns en mindre sjö som uppkommit genom torvtäkt. Bevarandemotiv bland annat att skydda en landskapstyp som håller på att försvinna.

Köpinge backar – Tingshögarna: Söder om Stora Köpinge avtecknar sig ett större höjdparti, vilket till stora delar upptas av betesmark. Nedanför backarna vidtar i väster, öster och nordost öppen jordbruksmark och i söder, vid Kabusa ån ett flackt beteslandskap. Området var attraktivt för de tidiga åkerbrukskulturerna. Från bronsåldern härrör mäktiga gravmonument i form av högar. Speciellt framträdande är de så kallade Tingshögarna, tre större högar med ett dominerande läge.

Kulturmiljöstråk:

Ystad – Eslövs järnväg I stationssamhällena är inte bara stationshusen viktiga, utan även övriga byggnader och anläggningar – järnvägshotell, godsmagasin, uthus, lastkajer, perronger, lokstall, vattenkastare, skyltar, signaler etcetera – har stor betydelse, liksom den öppna plats som anger stationsområdet. Även orternas struktur, där järnvägsdragningen främst ses i uppdelningen av en fram- och baksida, är viktig. Där tydliga stations- eller järnvägsgator finns har de ett stort värde. En järnvägsbana av detta slag innebar ofta ett uppsving för jordbruket genom att större marknader öppnades, industrin längs banan var helt beroende av järnvägstransporterna för sin existens. Den betydde även mycket för stationssamhällenas framväxt och att kyrkbyarna växte.

Malmö-Simrishamns Järnväg: Började anläggas 1882 då en bana mellan Simrishamn och Tomelilla öppnade för trafik. I Malmö beslöt man något senare att bygga en bana österut till Tomelilla via Staffanstorp-Dalby-Sjöbo. Järnvägen Malmö-Tomelilla öppnade 1893 och tre år senare inkorporerades den äldre banan mellan Tomelilla och Simrishamn.

Skånelinjen Per Albin-linjen: Försvarslinjen är en unik företeelse som tydligt visar Skåne som gränsprovins. Samtliga värn är viktiga delar i den helhet som Skånelinjen även kallad Per Albin-linjen utgör. Skånelinjen började byggas år 1939

Kommunala kulturmiljöprogram: De uppgifter om kommunala kulturmiljöprogram som finns tillgängliga på länsstyrelsen är ofullständiga och inaktuella. Dessa underlag tas därför inte med i föreliggande kunskapsöversikt.

2.2.5 Dikningsföretag och historiska våtmarker

Kartbilaga 10: Dikningsföretag och historiska våtmarker, Skånska recogniseringskartan 1821-1820, Rikkärrsinventering och myrskyddsplan

Kartan visar var diknings-/markavvattningsföretag genomförts i form av linjer och båtnadsområden. Ett båtnadsområde i ett dikningsföretag är det område som fick sådan nytta

av de förändrade vattenförhållandena att värdet ökade, t ex genom att marken kunde förvandlas från fuktäng till åker eller från sjöbotten eller kärr till betesmark. Alla dikningsföretag är ännu inte digitaliserade. Inte heller vilken typ av dikningsföretag det handlar om är analyserat. Täckdikessystem inte digitaliserat (enligt uppgift Marie Eriksson). Sänkta sjöar omfattas med största sannolikhet av dikningsskikten. (muntlig uppgift Gösta Regnell) Därför visas dessa inte med ett eget kartsnitt.

Få län i landet är så kraftigt påverkade av markanvändning som Skåne. Det skånska vattenlandskapet har under de senaste 150 åren genomgått en kraftfull förändring. De flesta våtmarker har dikats ut, flertalet sjöar har sänkts och de flesta vattendrag är i varierande grad rätade, dikade eller kulverterade. Nästan alla vattensystem i länet är i dag berörda av dikning och antalet dikningsföretag i länet uppgår till omkring 5000. (Strategi för skydd och restaurering av sötvattensmiljöer i Skåne län, Länsstyrelsen 2009)

På Länsstyrelsen finns akter från uppskattningsvis knappt 4000 dikningsföretag och på lantmäteriet runt 1000. (För skogsmark finns motsvarande hos skogsstyrelsen.) Arbetet med att digitalisera Skånes dikningsföretag pågår i projektform fram till årsskiftet 2011-2012. De yngre akterna, dvs. angående dikningsföretag från perioden efter 1920 och framåt finns på Länsstyrelsen. Arbetet med dessa har prioriteras och kommer med största sannolikhet att kunna avslutas inom ramen för projektet. Akterna för äldre dikningsföretag, bildade innan 1920, återfinns på lantmäteriet. De flesta upprättade från mitten av 1800-talet och framåt. Den äldsta hittills registrerade akten är från 1818 i Östra Karup. Digitaliseringen sker sockenvis och vad gäller de äldre företagen är det främst sydöstra Skåne som är digitaliserat i nuläget. Inom Nybroåns HARO är alla socknar registrerade från före 1920 förutom Röddinge (se kartbilaga 2 kommuner och socknar) Observera att äldre och yngre dikningsföretag kan överlappa varandra.

Kartan redovisar även våtmarker, digitaliserade utifrån Skånska rekogniseringskartan 1812-1820. Uppgifter om var de historiska våtmarkerna låg är av betydelse vid anläggande av nya våtmarker och som planeringsunderlag. Myrskyddsplanen visar bevarade delar som ska skyddas av det som förut varit större områden. Dessa kan betraktas som kvarvarande värdekärnorna. Inom Nybroåns HARO handlar det främst om rikkärr, bland andra Örupskärret och Benestads backar som också omfattas av ett naturreservat. På dessa har det förekommit slätter och bete.

2.2.6 Odlingslandskap och Ängsvattning

Kartbilaga 11: Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet med andra nationella intressen.

Kartbilaga 10: Dikningsföretag och historiska våtmarker, Skånska rekogniseringskartan, Rikkärrsinventering och myrskyddsplan

Kartbilaga 12: Ängsvattning

Kartan visar de tre utpekade områdena enligt Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet: **Baldringe – Örup - Bollerup – Östra Ingelstad - Ullstorp, Kronovall samt Tranås betesmarker.** Inom Nybroåns avrinningsområde är många värdefulla kulturmiljöer knutna till just odlingslandskapet. Av de riksintressen för kulturmiljövården som finns inom Nybroåns HARO ingår odlingslandskap i samtliga utom ett. De flesta av dessa är knutna till slott och

gods. Baldringe – Örup - Bollerup – Östra Ingelstad - Ullstorp sammanfaller med riksintresset Högestad – Stora Köpinge (M:K 166) och så även med avgränsningen för Värdefulla vatten för kulturmiljö. I motiveringarna till både riksintresset och området för värdefulla vatten ingår områdets förhistoriska brukningskontinuitet, kvarnmiljöer och stenvalvsbroar. Där nämns även att godsförvaltningen vid Högestad har präglat miljön i stor utsträckning. Området för bevarandeplanen ligger centralt i avrinningsområdet, längs med Nybroån.

Egen kommentar: Kartbilaga 10 visar att det utpekade området inte är dikat i lika hög grad som resten av området. Flera av objekten inom ramen för Myrskyddsplanen, rikkärrsinventeringen.

Örups, Tosterups och Bollerups slottsmiljöer med byggnader från medeltiden och framåt omfattas också av riksintresse. Landskapet har fått sina huvuddrag under 1800-talets agrara omvälvningar. Odlingslandskapet runt **Örup- Bollerup Ingelstad-Ullstorp** har lång hävdkontinuitet och stor andel naturbetesmarker. Betesmarkerna norr om **Örupsån** har hävdats i hundratals år och bär fortfarande prägeln av ålderdomligt beteslandskap. Trakten kring **Högestad Östra Ingelstad** har varit en central odlingsbygd allt sedan stenåldern. Trakten är ett utpräglat storgodslandskap uppkommet redan under medeltiden, men det landskap vi ser idag skapades även här genom 1800-talets agrara omvandlingar. Godsen har genom århundraden präglat odlingslandskap som binds samman av ett omfattande allésystem som dominerar landskapet. Vid Kulleån ligger **Baldringe backlandskap** med stor förekomst av utmarksbeten. **Högestads mosse** är ett exempel på representativ naturbetesmark. Flera av naturreservaten omfattar odlingslandskap som präglats av lång brukningskontinuitet och hävd som **Skogshejdan och Örups almskog**. (Kulturmiljöprogrammet, Skånes naturreservat)

Kartbilaga 12 visar enligt statistik från hushållningssällskapet var det har förekommit **ängsvattning** (Nils Wallin, Vatten gifver gräs – ängsvattning i Sverige i synnerhet Malmöhus län, 2011). Skåne och Norrland är i särklass de delar av landet där system med ängsvattning/översilning har haft störst utbredning även om det förekommit i hela landet. Vad gäller Nybroån är det framförallt den västra delen av avrinningsområdet som berörs. Ingen heltäckande inventering i fält har utförts för att följa upp statistiken. Inga uppgifter har kunnat hittas kring inventerade eller bevarade miljöer inom Nybroåns avrinningsområde. (Kunskap kan finnas hos enskilda personer. Se vidare resonemang undre kunskapsuppbyggnad

Egen kommentar: Iakttagelse i fält, möjlig akvedukt under järnvägsbro i Fyledalen som skulle kunna vara del av ett ängsvattningssystem. Stensatt kanal under den tidigare nämnda järnvägsbron.

2.2.7 Rikkärrsinventering

Rikkärr är ett samlingsnamn för de allra artrikaste våtmarkerna. I Skåne återfinns dessa främst i naturbetesmarker. Dikning, uppodling, upphörd hävd, övergödning och försurning är faktorer som gjort att rikkärren är på stark tillbakagång i Sverige. Många av Skånes rikkärr växer igen och behovet av att restaurera dem är därför stort. Länsstyrelsen har tagit fram en rapport om Skånes rikkärr (Skånes rikkärr 2009) som ger en samlad bild över hur situationen för kärren ser ut idag. Arbetet med Skånes rikkärr fortsätter nu med restaurerings- och skötselåtgärder för att de ska kunna bevaras. Rikkärren är bundna till kalkberggrund och kalkrika avlagringar vilket gör att de är koncentrerade till sydvästra Skåne, Österlen och Kristianstadslätten. I Skåne finns 156 lokaler varav 23 inom Nybroåns huvudavrinningsområde. I områden med kalkrik moränlera finns så kallade extremrikkärr och i rapporten Rikkärr i Skåne 2011 omnämns **Örups kalkkärr** och **Benestads backar** som några av de finaste exemplen i Skåne. Båda områdena är naturreservat.

2.3 Särskilda ansvarsmiljöer och unika/sällsynta limniska kulturmiljöer – Nybroåns HARO

Med hänvisning till rapporten, *Förstudie Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt* (Dedering 2011, Länsstyrelsen Kalmar län), kap 5.3. Bland de särskilda ansvarsmiljöer som listats för kulturmiljövården ur ett vattendistriktsperspektiv och som berör Nybroåns avrinningsområde är:

- De skånska slotten och herresätena

Präglar vattenlandskapet genom parker och belägenhet vid sjöar. I Skåne finns runt 200 slott och de flesta har någon form av anknytning till vatten. Inom Nybroåns avrinningsområde finns ett flertal slott, borgar och herrgårdar. Landskapet är präglat av godsen. Framför allt godset Högestad har påverkat kulturmiljön i området.

- Ängsvattning i Skåne

Skåne och Norrland är i särklass de delar av landet där system med ängsvattning / översilning har haft störst utbredning även om det förekommit i hela landet. I hushållnings-sällskapets statistik mellan 1865 och 1911 toppar Malmöhus, Västerbotten, Kristianstad och Norrbottens

län listan därefter är det ett relativt stort glapp. Statistiken har granskats i en uppsats av Nils Wallin *Vatten gifver gräs – ängsvattning i Sverige i synnerhet Malmöhus län*, 2011. Ett av de mest kända exemplet är Vombs ängar som uppmärksammades under restaureringen av Klingavälsån på 1970-talet. Även Beddinge ängar har studerats relativt nyligen inom Tullstorpsåprojektet (Wallin 2010) Jämför med: *Det skånska kulturlandskapet* Emanuelsson, Möller, *Godsen och den agrara revolutionen* Emanuelsson 2002, Möller 1989 Finns inga inventerade exempel inom HARO. Möjligt ängsvattningsystem i Fyledalen.

- Sockerbruken i Skåne

Betsocker har framställts i Skåne sedan tidigt 1800-tal. Näringsgrenen har haft mycket stor inverkan på landskapet. Under 1890-talet tillkom flera nya fabriker, de flesta i södra och västra Skåne som därmed blev ledande inom branschen i Sverige. Sockerbruken var stora anläggningar som gav upphov till hela brukssamhällen ett tydligt exempel på det idag är i **Köpingebro**. Lokaliseringen av sockerbruken var beroende av närheten till råvaran men avgörande var också tillgången till vatten. Skillnaden mot annan livsmedelsindustri är att andra produkter kunnat göras i hemmen. Regionmuseet föreslår att ett Skånskt sockerbruk bör skyddas som byggnadsminne. Länsstyrelsens uppfattning är dock att detta inte är genomförbart då anläggningarna är alltför stora. (Muntlig uppgift Thomas Romberg) Skyddat enligt PBL.

Vad gäller unika/sällsynta limniska miljöer finns inom avrinningsområde (jämför rapporten ”Förstudie Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” Dederling 2011, Länsstyrelsen Kalmar län kap 5.3.):

- Köpingebro sockerbruk: Köpingebro sockerbruk är inte aktuellt som byggnadsminne (se ovan). Inget av de Skånska sockerbruken har detta skydd och endast Örberga i Kävlingeåns HARO är fortfarande i drift

- Rikkärr, små rester av en historiskt sett mer omfattande landskapstyp.
- Garverier

3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ

3.1 Vattenförvaltning planerade projekt och åtgärdsförslag

- I ett femårigt LIFE – projekt som startar 2012 satsas 4,9 miljoner för att rädda den hotade **tjockskaliga målarmusslan**. Projektet är ett samarbete mellan länsstyrelserna i Skåne, Jönköping, Blekinge, Östergötland och Södermanland samt Karlstads universitet. Sammanlagt berörs tolv år s, för Skånes del Fyledalen i Nybroåns HARO och Klingavälsån inom Kävlingeåns HARO. Åtgärderna går ut på att förbättra vattenkvalitet och livsmiljön för musslorna. Konkret innebär projektet följande; två år ska återmeandras, vandringshinder tas bort i sex år och i tolv år restaureras livsmiljöer bland annat genom att ny sand läggs på botten eller att nya träd planteras längs åstranden.

Förslag på prioriterad kunskapsuppbyggnad: Att göra en konsekvensanalys för kulturmiljövården. Hur kommer åtgärderna i Fyledalen att påverka eventuella

kulturmiljövärden? Innan åtgärder vidtas bör det särskilt undersökas huruvida om det funnits ängsvattningssystem i dalen.

- Länsstyrelsen i Skåne har upprättat en åtgärdslista, **100 åtgärdsförslag för Skånes vattendrag**, Länsstyrelsen maj 2010 . Syftet med förslagen är att uppmuntra lokala aktörer att arbeta med att förbättra livsmiljöerna i vattendragen. Bristen på funktionella kantzoner i Skåne påpekas och förordas som en prioriterad åtgärd. Restaureringsåtgärderna bör genomföras med ett hydrologiskt, ekologiskt och kulturhistoriskt helhetsperspektiv. Det betonas dock att kraftfulla åtgärder behövs inom hela avrinningsområdet för att uppnå god vattenstatus särskilt vad gäller övergödning. Föreslagna åtgärder inom Nybroåns HARO är bland annat att avlägsna vandringshinder vid Köpingebro sockerbruk, anlägga utterpassage, skapa meandring och svämzoner. Se tabell nedan.

Avrinningsområde	Vattendrag	Åtgärdstyp	Beskrivning av åtgärd	Källa
Nybroån	Nybroån	Biotopvård	Åtgärder enl. FVPL, t ex lek och uppväxtområde t ex koordinatangiven sträcka.	Fiskevårdsplan för Nybroån 2010
Nybroån	Nybroån	Fria vandringsvägar	Avlägsna partiellt vandringshinder vid sockerbruket i Köpingsbro	Fiskevårdsplan för Nybroån 2010
Nybroån	Nybroån	Utterpassager	Skapa utterpassager vid broar t ex under väg 9	Biotopkartering för Nybroån 2010
Nybroån	Nybroån	Meandring	Sydväst om Övraby, har järnvägen dragits tvärs över vattendraget och en kanal grävdes på järnvägsvallens västra sida. Om järnvägen i stället dras över en bro kan den ursprungliga fåran återigen komma i kontakt med vattendraget.	Biotopkartering för Nybroån 2010
Nybroån	Fyleån	Återmeandring och svämzoner	Arbetet med att få fram nödvändiga underlag inför domstolsprövning och upphandling pågår för åtgärden.	Ansökan om restaurering av Fyleån

3.2 Geografisk prioritering av kunskapsuppbyggnad i förhållande till vattenförvaltningens klassningar

Övergripande prioritering av kunskapsuppbyggnad i förhållande till vattenförvaltning behövs i hela avrinningsområdet vad gäller åtgärdsplanering från vattenförvaltning och/eller biotopvård. Biotopvårdsåtgärder planeras, pågår och har redan genomförts i avrinningsområdet.

- För prioritering av kunskapsuppbyggnad i förhållande till ekologisk status, se kartbilaga 4a
- Kontinuitet, kartbilaga 4b, Nybroåns huvudfåra med Trydeån visar kontinuitetsförändringar, samtliga vandringshinder åtgärdade. Omfattande fiskevårdsåtgärder vidtagna kompletterande åtgärder redovisas i fiskevårdsplanen. Örupsån inga förändringar.
- Övergödning, kartbilaga 4c, Nybroåns huvudfåra samt Trydeån och Örupsån visar övergödning. Samtliga vattendrag har problem med övergödning enligt förslag till åtgärdsplan.

3.3 Morfologi: rensade, rätade, reglerade vattendrag

Kartbilaga 10: Dikningsföretag och historiska våtmarker Skånska rekognisering, Rikkärrsinventering och myrskyddsplan

- Enligt Biotopkarteringen har mer än hälften av Nybroån kvar sitt naturliga lopp och är inte synligt rensad. Två femtedelar av vattendraget klassas som omgrävt. Arbete pågår med att digitalisera uppgifter om rensning och rätningsgrad.
- Att försöka fastställa tid och kontext för olika typer av rensningar, rätningar och liknande regleringar är av betydelse inför framtida åtgärder. Vad gäller dikningsföretag så pågår digitalisering av samtliga företag. Förslag på kunskapsuppbyggnad: Rensning, rätning, reglering av vattendrag har utförts i flera syften, huvudsakligen i samband med utdikning/sjösänkningar, transporter eller kraftutvinning. Kartbilaga 10 visar var i avrinningsområdet rensningar och rätningar sannolikt kan hänföras till just dikningsverksamhet. Det är också oklart vilka rensningar, rätningar, regleringar som kan ha samband med nyttjande av vattenkraft. Viktigt för vidare kunskapsuppbyggnad är även att inventera för att ta fram typiska dikningslandskap. Uppgifter finns om att Fylan är rätad och sänkt enligt N 2000 bevarandeplan. Var dessa uppgifter kommer ifrån har inte undersökts på grund av tidsbrist.

3.4 Kontinuitet: Vandringshinder

Kartbilaga 4b: Kontinuitet

Kartbilaga 9: Biotopkarterat område, vandringshinder och dammar

Biotopkarteringens rapport för Nybroån finns som manus men är ännu ej publicerat. Sju vandringshinder tas upp, noterade som kvarndammar och som fiskväg. Endast huvudfåran är Biotopkarterad. Själva dammkonstruktionerna beskrivs bara vid Köpingebro sockerbruk. Inga anteckningar finns om kulturhistoriskt värde. Även strukturelement tas upp i rapporten, totalt 56 stycken varav 2 tas upp som stenbro/rest av och 2 som dammbyggnad av sten.

Förslag på kunskapsuppbyggnad: Inventering av dammar utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv samt en genomgång av strukturelement kring vad som kan vara värdefullt för kulturmiljövården. Biotopkartering av biflöden skulle ge ytterligare information, förslagsvis någon form av samarbete med kulturmiljövården. I vissa fall beroende på inventerare ska nyckelbiotoper fotograferas (Marie Eriksson). En bra utgångspunkt för vidare kunskapsuppbyggnad vore att gå igenom det fotomaterial som finns på Länsstyrelsen.

SMHIs dammregister: I flera av de tidigare uppräknade kulturmiljöerna är dammarna av central betydelse för förståelse av kulturmiljön. Ofta är vattenkraftnyttjandet ursprunget/förklaringen till kulturmiljöns karaktär och placering. Ingen regional kulturhistorisk inventering av dammanläggningar har gjorts, den som använts i kartan är en nationell inventering utförd av SMHI. Några dammar har registrerats i FMIS under kvarnlämningar. Alla vandringshinder upptagna i biotopkarteringen är dammar och sammanfaller med SMHI:s inventering.

Tabell: Vandringshinder enligt biotopkartering

Lokal	Typ av hinder	Åtgärdsförslag
Barevads mölla	Damm	Redan restaurerad
Köpingebro sockerbruk	Damm	Skapa fiskväg eller riv för att säkra passerbarheten året om
Köpingemölla	Damm	Redan restaurerat
Svenstorps mölla	Damm	En gammal och en ny laxtrappa med god funktion finns behöver inte åtgärdas.
Allevads mölla	Damm	Hindret öppnat nedströms, öppna upp hindret uppstömst för bättre funktion

I de genomgångna kunskapsunderlagen för kulturmiljövården finns ofta bara (viss) kunskap om ett objekt, t ex ett industriminne, eller en enstaka lämning; det är ovanligt med samlade bedömningar av hela kulturmiljöer vid vattendragen. Det verkar saknas bevarade ursprungliga elektriska vattenkraftverk, det vill säga kraftverk som från början uppförts för just detta ändamål. Kan inte hitta uppgifter om kraftverk i drift i vattenmyndighetens åtgärdsprogram. I SMHI:s dammregister benämns dock dammarna vid Köpingemölla samt Allevadsmölla verksdamm/ kraftverk. (enligt attributdata Gis skikt)

3.5 Skuggande kantzoner: värdefulla odlingslandskap, mader, fornlämningar

Kunskapen om värdefulla odlingslandskap, ängs- och betesmarker kan anses vara förhållandevis god. Nybroåns avrinningsområde är till sin karaktär ett i hög grad uppodlat och brukat landskap med lång kontinuitet. Kulturmiljövården behöver se över vilka åtgärder som är planerade från vattenförvaltningens sida och sedan prioritera en inventering av dessa platser för att på så sätt kartlägga eventuell påverkan på fornlämningar eller andra miljöer av värde för kulturmiljön.

Skyddszoner vid Nybroån är till största delen tillräckligt breda. På de platser där zonen är för smal handlar det oftast om åkermark och så kallad artificiell mark. Skuggningen är klassad som god eller måttlig enligt biotopkarteringen men vid ett par platser saknas den helt. Längs ån finns även problem med igenväxning. I rapporten föreslås breddade zoner och plantering av buskar och träd samt röjning. Förslag till kunskapsuppbyggnad: Inventering ur ett kulturmiljöperspektiv inför planerade åtgärder.

3.6 Övergödning/ Ängsvattning

Läckage av närsalter (effekt av övergödning) är ett stort problem i avrinningsområdet. Förslag på kunskapsuppbyggnad är att utreda i vilken mån effekterna av ett ängsvattningssystem och anlagda våtmarker sammanfaller och om det finns gemensamma vinster att uppnå. Finns exempel där det är naturvården som återställer ängsvattningssystem vid Tullstorpsån (kustområde 89/90). Inventering av områden där ängsvattning har funnits (se kartbilag 12).

Vidare sammanställning av kunskap kring vilka kända system som finns hos enskilda personer.

3.7 Kunskapsuppbyggnad vattenförvaltning övrigt

I biotopkarteringen har nyckelbiotoper inventerats. Vid en sträcka i vattendraget har en nyckelbiotop av typen **Kulturmiljö i anslutning till vattendrag** noterats. Exempel på vad som kan stå noterat för dessa är; raserad kvarn, stensättningar eller bro. (arbetsmaterial, Biotopkartering Nybroån 2009) I vissa fall kan de utgöra viktiga biotoper i form av häckningsplatser och område där fåglar söker föda. Den identifierade kulturmiljön vid Nybroån består av en bro där fundamentet är en rest av en äldre stenbro. En annan typ av nyckelbiotop som tas upp av intresse för kulturmiljövården är **Vattendragsträckor med anslutande hävdade madmarker**. Vilket innebär vidsträckta fuktiga marker i ett stort flackt område som översvämmas och betas. Denna typ av miljö är viktig för fågellivet som rastplats och häckningsplats samt gynnar växter som är hävd och beroende av översvämningar.

Förslag till kunskapsuppbyggnad:

Att utreda var de finns och vilka kulturmiljövården dessa nyckelbiotoper har för att eventuellt utgöra underlag för inventering i området.

Rikkärrsinventeringen har till viss del noterat potentiella kulturmiljöer. Definiera vad som är värdefullt för kulturmiljövården vad/vilka objekt osv. hittas i anslutning till dessa miljöer.

Biotopkartering, en mängd fotografier finns och noteringar har gjorts angående kulturmiljöer detta har skett i varierande omfattning. Samordning kring åtgärder och inventeringar. Utarbeta mall för hur kulturvärden ska noteras vid biotopkartering. Kompetensutveckling för vattenförvaltningen.

4 KUNSKAPSUPPBYGGNAD KULTURMILJÖ

(Utöver det som har nämnts i kap 3):

- **Fiske**

Utreda/inventera fiskets historiska betydelse och eventuella lämningar generellt och som fasta fisken. (Kan finnas noteringar i Biotopkartering. Marie Eriksson)

- ▲ Digitalisering av skånska slotten och herresäten.

- **Industriminnen**

Fältinventera objekt ur MIFO som inte är beskrivna/dokumenterade i underlagen med fokus på bevarade byggnader/helhetsmiljöer i syfte att få bättre kunskap om industriminnen. I Skåne finns ingen heltäckande eller digitaliserad inventering av industriarv. Metodik för inventering av förorenade områden, MIFO:s inventeringar skulle kunna användas som utgångspunkt för en inventering i fält. För att sedan digitalisera resultatet och eventuellt upprätta en industriarvsdatabas för länet.

Köpingebro sockerbruk inte aktuellt som byggnadsminne hur bör/kan det bevaras? Saftstationernas betydelse och anknytning till vatten? Finns några kvar

- **Kulturmiljöbedömningar**

Genomföra mer systematiska kulturmiljöbedömningar/dokumentation i ett antal objekt, där vattenperspektivet tidigare behandlats styvmoderligt.

- **Bykhus**

Utreda/inventera huruvida bevarade bykhus vid vatten inom avrinningsområdet. I underlagen saknades sådana uppgifter.

- ▲ Digitalisering av broinventeringar

- ▲ Kunskapsuppbyggnad – gå igenom kommunala underlag

- **Nybroån som transport-/färdleder?**

Enligt motivering för Nationellt särskilt värdefulla vatten finns rester av vad som kan ha varit en tilläggsplats för båtar. Var kommer uppgiften från och är den baserad på antagande.

5 REFERENSER

Nationella/länsövergripande publikationer referenser

Darphin, Jean paul, 1994, *Sockrets katedraler*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Dedering, C. 2011. *Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt*. Vattenmyndigheten Södra Östersjöns vattendistrikt/Länsstyrelsen Kalmar län, i samverkan med berörda länsstyrelser.

Helmfrid, 1994, *Kulturlandskapet och bebyggelsen SNA*

Miljöövervakning av vatten, Vattenmyndigheten för Södra östersjöns vattendistrikt 2007
<http://www.vattenmyndigheterna.se/Sv/publikationer/sodra-ostersjon/ovriga-publikationer/Pages/miljoovervakning-av-vatten.aspx>

SOU 1996:155. *Omtankar om vattendrag: Ett nytt angreppsätt. Slutbetänkande av Vattendragsutredningen*. Stockholm.

Vattenmyndigheten Södra Östersjöns vattendistrikt. 2009. Förslag till åtgärdsprogram för Södra Östersjöns vattendistrikt – underlagsmaterial, 2009. Åtgärdsförslag för Nybroåns avrinningsområde samt Åtgärdsförslag för 93/94 kustområden.

Vägverket. 2005. *Nationell plan för bevarandevärda broar*. Publikation 2005:151.

Planerings-/kunskapsunderlag Skåne län

Det Skånska Landsbygdsprogrammet, Länsstyrelsen 2007
http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/publikationer/2007/Pages/Det_skanska_landsbygdsprogrammet.aspx

Emanuelsson m.fl. 2001, Naturskyddsföreningen Skåne, *Det Skånska kulturlandskapet*

Länsstyrelsen i Skåne län, 2009, *Strategi för skydd och restaurering av sötvattensmiljöer i Skåne län*

Länsstyrelsen i Skåne län, 2010, *100 åtgärdsförslag för Skånes vattendrag*
http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/miljo-och-klimat/vatten-och-vattenanvandning/restaurering_vattenvard/Forslag_pa_restaureringsatgarder.pdf

Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne län, 2006, finns endast digitalt:
<http://www.lansstyrelsen.se/SKANE/SV/SAMHALLSPLANERING-OCH-KULTURMILJO/LANDSKAPSVARD/KULTURMILJOPROGRAM/Pages/kulturmiljoprogram.aspx>

Åtgärdsförslag för Skånes huvudavrinningsområden, kustområden och kustvatten, Remiss av samrådsmaterial, 1 mars - 1 september 2009 Södra Östersjöns vattenförvaltning

Riksintressen, naturreservat, Natura2000 m.m.

Information om riksintressen, naturreservat, Natura2000 m.m. finns tillgänglig via länsstyrelsens hemsida <http://www.lansstyrelsen.se/skane/>

Vad gäller riksintressen för kulturmiljövård i Skåne län har beskrivningarna hämtats från den interna katalogen. Därför hänvisas här till Riksantikvarieämbetets sida för beskrivning av riksintressen för kulturmiljövården:

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/riksintressen_for_kulturmiljovarden/riksintressen_beskrivningar.html

Kategori inventeringar och liknande

Länsstyrelsen i Skåne län, 2009, *Biotopkartering av Nybroån*

Borg Henrik, 2005, *Den Skånska livsmedelsindustrin*, Regionmuseet Kristianstad

Broinventering, 1983, Kristianstads län

Brolin, Palm, 1995, *Vattenkvarnar i Skåne*, Föreningen Skånska Möllor

Eklövs fiske och fiskevård, 2003, *Fiskevårdsplan*

Eklövs fiske och fiskevård, 2000, *Fiskevårdsplan*

Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, 1976 – 1977, *Broarna i Malmöhus län – En inventering*

Rikkärrsinventering: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/publikationer/2003/>

Vägverket Region Skåne, 1998, *Skånska broar, Kulturhistoriskt värdefulla broar längs det statliga vägnätet*

Wallin Nils, 2011, *Vatten gifver gräs – ängsvattning i Sverige i synnerhet Malmöhus län*

Skånska vattenkvarnar och vädermöllor

Övrigt

Högestads gods:

<http://www.hogesta.se/?page=page49f589e6a2044>

Skånska rekogniseringskartan:

http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljovard/Pages/Skanska_rekognoseringskartan.aspx

VISS (Vatteninformationsystem Sverige) se <http://www.viss.lst.se/>.

Bilaga 1

Korta beskrivningar av kunskapsunderlag

Till läsaren

I listan nedan ges kortfattade beskrivningar av kunskaps-/planeringsunderlag som finns för hela landet och/eller som är gemensamma för eller finns i flera län, och som ingår i kunskapsöversikterna i Delprojekt 2 inom ”Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för södra Östersjöns vattendistrikt”. Listan redovisar inte alla kunskapsunderlag. Historiska kartor är exempelvis ett grundläggande kunskapsunderlag för kulturmiljövården, men studier av sådana ingår inte i delprojekt 2 och beskrivs därför inte här. Innehållet under rubrikerna ”Områden med skydd enligt lag eller konvention”, ”Planer och program med urval av objekt/miljöer”, ”Inventeringar” samt ”Övrigt” har skrivits av Coco Dederling i november 2011, Länsstyrelsen Kalmar län, där arbets-, referens- och styrgrupp även bidragit med synpunkter. För de länsspecifika och/eller lokala kunskapsunderlagen svarar andra författare.

Områden med skydd enligt lag eller konvention

Världsarv - Ett världsarv är ett kulturminne eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Det är en plats, ort, miljö eller objekt som på ett alldeles unikt sätt vittnar om jordens och människans historia. Det är Unesco's Världsarvskommitté som beslutar om världsarv. Respektive lands regering kan nominera områden till den s.k. världsarvslistan. Den grundar sig på FN-organet Unescos konvention till skydd för världens natur- och kulturarv som Sverige undertecknade 1985.

Ramsarområden – Ramsarkonventionen är en internationell konvention för skydd av värdefulla våtmarker. Sverige har pekat ut ett antal internationellt värdefulla våtmarksområden, s.k. Ramsarområden, som landet har åtagit sig att bevara.

Riksintressen – Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövården som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Natura 2000 - Natura 2000 är ett nätverk inom EU som verkar för att skydda och bevara den biologiska mångfalden. Natura 2000-områden är skyddade enl 4 och 7 kap. miljöbalken. Det finns särskilda bevarandeplaner för varje Natura 2000-område som beskriver områdets naturvärden, bevarandemål, hotbilder och behov av bevarandeåtgärder.

Nationalpark – Syftet med en nationalpark är, enligt miljöbalken (7 kap 2§), att ”bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick”. Staten äger all mark i en nationalpark. Regeringen beslutar efter

riksdagens medgivande att bilda nationalparker. Naturvårdsverket har huvudansvar för planering och genomförande av nya nationalparker.

Naturresevat – Naturresevat bildas enligt miljöbalken (7 kap 4§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är höga naturvärden, värdefulla områden för friluftslivet m.m. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda naturresevat och naturresevaten är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner.

Kulturresevat - Kulturresevat bildas enligt miljöbalken (7 kap 9§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är kulturhistoriska m.fl. värden. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda kulturresevat och kulturresevat är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner. Det finns ännu så länge bara ett fåtal kulturresevat i Sverige.

Byggnadsminnen - Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar kan förklaras som byggnadsminnen. Ärenden rörande enskilt ägda byggnadsminnen handläggs av Länsstyrelsen och skyddas enligt Kulturminneslagens 3 kap. Statligt ägda byggnadsminnen skyddas enligt Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. och handläggs av Riksantikvarieämbetet.

Kyrkliga kulturminnen – Kyrkor, begravningsplatser m.m. som byggts före utgången av 1939 skyddas enligt kulturminneslagens 4 kap. Tillståndsärenden rörande dessa kyrkor och anläggningar handläggs av Länsstyrelsen.

Fornlämningar och Fornminnesregistret - Fornminnesregistret förvaltas av Riksantikvarieämbetet och innehåller information om fasta fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Det bygger i huvudsak på inventeringar genomförda från 1937 till slutet av 1990-talet (olika i olika delar av landet). Registreringar har även gjorts/görs senare, dock i mindre skala. Fornminnesregistret uppdateras löpande. Fasta fornlämningar kallas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Dessa fornlämningar är skyddade enligt Kulturminneslagen (2 kap). Så kallade ”övriga kulturhistoriska lämningar” har inte detta skydd, men omfattas av generella hänsynsbestämmelser i miljöbalken, i skogsvårdslagen (30§) och i kulturminneslagens 1 kap. Det är länsstyrelsen som, från fall till fall, avgör om en lämning är fast fornlämning eller inte. Fornminnesregistret i digital form kallas FMIS (Fornminnesinformationssystem).

q-märkt bebyggelse i detaljplaner och områdesbestämmelser (digitalt skikt) - Genom detaljplaner och områdesbestämmelser kan kommunerna med stöd av Plan- och bygglagen (2010:900) utfärda skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i form av skydds- och varsamhetsbestämmelser. Flera länsstyrelser har digitaliserat (och uppdaterar årligen) byggnader som omfattas av detta skydd, i syfte att följa upp i vilken utsträckning kommunerna arbetar aktivt med skyddet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Detta arbete utgör grunden för en indikator vars kortnamn är ”q-märkt” (Skyddade byggnader enligt plan- och bygglagen) på Miljömålsportalen, se www.miljomal.se.

Vattenförvaltning och EUs ramdirektiv för vatten – Syftet med EUs ramdirektiv för vatten är att skydda medlemsländernas vattenresurser och en grundtanke är att skapa en helhetssyn på Europas och de enskilda ländernas vattenresurser. I Sverige beslutade riksdagen och

regeringen om nationell lagstiftning, vilket innebar en komplettering av miljöbalken och en särskild vattenförvaltningsförordning (SFS 2004:660) samt en organisation för den svenska vattenförvaltningen. Vattenförvaltningen omfattar grundvatten, sjöar, vattendrag och kustvatten och man arbetar utifrån vattnets egna gränser, de så kallade avrinningsområdena, som inte följer läns- eller kommungränser. Målsättningen med vattenförvaltningen är att allt inlands-, kust- och grundvatten ska ha god ekologisk och kemisk status år 2015. För att Sverige ska kunna nå målet krävs engagemang och nära samarbete mellan alla parter som påverkar vattnet inom ett visst avrinningsområde. Länsstyrelsen har en samordnande roll i vattenförvaltningsarbetet. Kunskaps- och planeringsunderlag uppdateras löpande och finns tillgängliga i VISS (Vatteninformationsystem Sverige), se <http://www.viss.lst.se/>.

Planer och program med urval av objekt/miljöer

Regionala kulturmiljöprogram - Regionala kulturmiljöprogram tas fram av länsstyrelsen och ska fungera som planeringsunderlag till länsstyrelser, kommuner, trafikverk och övriga fysiska planerare, med mera. De beskriver länets kulturhistoria och innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer. Programmen ska bland annat bidra till att säkerställa, levandegöra och utveckla länets kulturmiljöer.

Kommunala kulturmiljöprogram - Dessa tas fram av kommunerna och ska fungera som planeringsunderlag, t.ex. som stöd för prövning av bygglov, i detalj- eller översiktsplanering. I de kommunala kulturmiljöprogrammen beskrivs som regel vad som är värdefullt och karaktäristiskt inom kommunen. De innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer, ibland med någon form av indelning/klassificering av byggnader och miljöer. I bland annat Plan- och bygglagen finns generella hänsynsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Nationellt särskilt värdefulla/värdefulla sjöar och vattendrag - Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket har tillsammans med länsstyrelserna sammanställt nationellt värdefulla sötvattensområden sett utifrån natur-, kulturmiljö- respektive fiskesynpunkt. Områdena pekades ut 2006 i samband med framtagandet av en nationell strategi för skydd av särskilt värdefulla sjöar och vattendrag. Information om områdena finns bland annat i databasen och karttjänsten Värdefulla Vatten (Naturvårdsverket). Arbetet skedde under stor tidpress och utifrån bristfälliga urvalsunderlag, varför en revidering är nödvändig.

”Kulturvattendrag” m.m. - På 1990-talet gjordes den så kallade Vattendragsutredningen (Omtankar om vattendrag SOU 1996:155). Bakgrunden var att se över skyddet för vattendrag enligt 3 kap. Naturresurslagen. Länsstyrelserna lämnade in förslag till Riksantikvarieämbetet respektive Naturvårdsverket som i sin tur lämnade förslag till Vattendragsutredningen. Därefter sållade Vattendragsutredningen ut ett antal vattendrag som borde skyddas med avseende på natur- och kulturmiljön respektive ”örördhet”.

”Elektriska vattenkraftverk: kulturhistoriskt värdefulla anläggningar 1891-1950” (Brunnström, Spade) - har getts ut av Riksantikvarieämbetet 1995. Det är resultatet av en nationell inventering och rapporten innehåller ett urval nationellt värdefulla anläggningar.

”Nationell plan för bevarandevärda broar” – har getts ut av Vägverket 2005 och innehåller ett urval med 121 st broar spridda över landet.

Regionala fiskevårdsplaner – Länsstyrelserna har tagit fram länsomfattande fiskevårdsplaner för att främja och vårda fiske och fiskebestånden.

Regionala bevarandeprogram för odlingslandskapet – Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet initierade 1991 ett arbete för att få länsstyrelserna att ta fram länsvisa bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården.

Bevarandeprogrammen innehåller ett urval av värdefulla miljöer, fungerar bl.a. som planeringsunderlag och ser olika ut i olika län.

Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet - Naturvårdsverket i samarbete med länsstyrelserna och efter samråd med Riksantikvarieämbetet har på 1990-talet tagit fram en nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Urvalet av värdefulla helhetsmiljöer är inte komplett, bl.a. saknade kulturmiljövården tillräcklig kunskap för ett sådant urval (Naturvårdsverket 1997, Rapport 4815, Sveriges finaste odlingslandskap – Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet etapp 1, här finns även information om de regionala bevarandeprogrammen)

Inventeringar

Biotopkartering av vattendrag – Metodiken för biotopkartering av vattendrag togs fram på Länsstyrelsen i Jönköping i början på 1990-talet och har sedan dess vidareutvecklats. Den används numera över hela landet och bygger på fältarbete där man karterar vattenbiotoper, vandringshinder, strömförhållanden, närmiljön på land, och så vidare. Kunskapsunderlaget används bland annat i samband med vatten-, naturvårds- och fiskevårdsarbete och vattenförvaltningens statusklassningar. I vilken utsträckning vattendrag har biotopkarterats varierar mellan länen.

SMHI:s dammregister - SMHI har med utgångspunkt från länsstyrelsernas damminventeringar byggt upp ett nationellt dammregister. Registret är tänkt att vara ett hjälpmedel vid till exempel planeringsarbete för att förebygga dammolyckor och översvämningar. Registret innehåller cirka 5 300 dammar (”Kartplan – information om mark, fastigheter och klimat” utgiven av Lantmäteriverket, SGU och SMHI 2010).

Ängs- och betesmarksinventering – TUVÅ – Tillsammans med länsstyrelserna inventerade Jordbruksverket Sveriges ängs- och betesmarker under åren 2002 - 2004. Detta för att se var markerna finns och vilka speciella naturvärden och kulturlämningar som finns där, till exempel speciella växter eller gamla byggnader. Resultatet av detta arbete finns samlat i databasen TUVÅ (Jordbruksverket).

”Våra broar – en kulturskatt” (Ahlberg, Spade m fl) – har givits ut av Vägverket 2001 (Vägverket = numera Trafikverket). Det är resultaten av en inventering av framför allt 1900-talets broar – industrisamhällets broar - genomförd 1997-98 av Vägverket och Banverket.

Övrigt

Dikningsföretag/markavvattning – Flera länsstyrelser arbetar för närvarande med att sammanställa och tillgängliggöra uppgifter om äldre diknings- och sjösänkingsföretag, till exempel genom digitalisering. Nedan följer generell information om dikningsföretag och arkivförvaring:

Sänkning och utdikning av sjöar och vattensjuka marker har sedan århundraden tillbaka tillämpats i Sverige. Redan i de medeltida landskapslagarna fanns bestämmelser om dikning och strömsrensningar. I och med en växande befolkning och behov av mer odlingsbar mark sköt markavvattning för utvinning av åkermark fart på allvar under 1800-talet. Våtmarker dikades ut via system av grävda kanaler och diken. Åar och bäckar rätades, breddades, fördjupades och rörlades för att förbättra vattenavledningen. Många sjöar sänktes eller torrlades helt. Den mest intensiva sjösänkingsperioden varade från 1880-talet till 1930-talet. Allt detta var en del av en del av den agrara revolutionen, och nyodlingarna blev betydande. Statens understödande verksamhet för torrläggning av mark för jordbruksändamål går tillbaka till 1840-talet. Från denna tid beviljades lån och bidrag till utdikningar och avtappningar av sankmarker och sjöar; åtgärder som intensifierades på 1880-talet. Dikningsarbeten utförda fram till 1800-talets mitt syftade i regel endast till att förhindra översvämningar genom att ytvattnet leddes bort. Därefter kom torrläggningsföretagen alltmer att inriktas på att sänka grundvattennivån.

Från och med 1879 prövades markavvattningen i enlighet med Dikningslagen, som senare, 1918-1920, hamnade under Vattenlagen. Den kallas ofta den "äldre vattenlagen". Vattenlagen ändrades och omstrukturerades rejält 1983 och 1998 införlivades vattenlagen i miljöbalken (Hagerberg m fl 2004 sid 119). Handlingar tillhörande förrättningar som handlagts före vattenlagens tillkomst åren 1918-1920 kan återfinnas på länens lantmäterikontor. Handlingar från cirka 1920 och framåt finns hos respektive länsstyrelse. Från och med år 1995 arkiveras akter tillhörande förrättningar vid Statens Jordbruksverk. Förrättningsakter i berörda arkiv innehåller i allmänhet protokoll, utlåtanden och ritningar i plan- och profil. Viss dokumentation vad rör rättsliga frågor i samband med sjösänkningar, strömsrensningar m.m. kan återfinnas i häradsrätternas arkiv (landsarkivet, detta gäller fram till år 1918 då vattendomstolarna infördes).

Referens avsnitt om dikningsföretag/markavvattning:

Hagerberg m fl. 2004. Åmansboken. Vård, skötsel och restaurering av åar i jordbruksbygd. Saxns-Braåns vattenvårdskommitté (s 6 f, 119)
SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar sid 8-9, 15 (om arkiv och lagstiftning)

Sänkta och torrlagda sjöar i Sverige - SMHI har i samarbete med länens jordbruksenheter upprättat ett register över sänkta och torrlagda sjöar och Sverige. (Se SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar.) Det finns tillgängligt som digitalt skikt, uppgifterna kommer från SMHI:s SVAR:s arkiv "Under 1800-talet och början av 1900-talet sänktes/torrlades över 2500 sjöar för att få odlingsbar mark. Uppgifterna är utdrag ur Lantbruksenheternas arkiv och är namn, sjökoordinat, avrinningsområde, län, kommun, typ, år och arkivnummer." (SMHI:s hemsida

<http://www.smhi.se/kunskapsbanken/hydrologi/hydrologiska-data-1.5946>)